

NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA

**EURÓPSKY SYSTÉM CENTRÁLNYCH BÁNK –
INŠTITUCIONÁLNY ZÁKLAD MENOVEJ POLITIKY
EURÓPSKEJ MENOVEJ ÚNIE**

Ing. Zora Komínková, PhD.

Inštitút menových a finančných štúdií
Bratislava 2000

Európsky systém centrálnych bánk - inštitucionálny základ menovej politiky Európskej menovej únie

Zavedenie jednotnej európskej meny od 1. januára 1999 je bezpochyby najväčšou udalosťou na svetových finančných trhoch od čias Bretton-woodskej konferencie v roku 1944, kedy bol založený Medzinárodný menový fond. Euro ako jednotná mena členských štátov EMÚ je symbolom, ale predovšetkým reálnym výsledkom dlhodobého integračného procesu západoeurópskych krajín. Kvalitatívny postup integrácie od colnej únie k jednotnému trhu vyústil v roku 1992 do Zmluvy o Európskej únii, resp. Maastrichtskej zmluvy, ktorá stanovila jej smerovanie do menovej únie ako jednotného hospodárskeho priestoru s jednotnou menou.

Význam Maastrichtskej zmluvy pre konštituovanie menovej únie bol najmä v tom, že sa v nej jednoznačne kodifikoval systémový základ menovej únie na báze jednotnej menovej politiky Spoločenstva, ktorú inštitucionálne bude predstavovať Európsky systém centrálnych bánk (ESCB) na čele s Európskou centrálnou bankou (ECB). Cieľom tohto príspevku je predstaviť najmä organizačnú štruktúru ESCB a jeho finančné zabezpečenie. Stručne sa však najprv zmienime o hlavných historických míľnikoch na ceste k tomuto systému.

Prvé pokusy o menovú integráciu

Cieľavedomejšie snahy o konštituovanie menovej únie v priestore ES boli formulované už koncom 60. rokov, na haagskom summite Európskej rady v decembri 1969. Tento pokus zlyhal z dvoch dôvodov. Jednak na tomto stretnutí nebola predložená konkrétna koncepcia a postupy budovania menovej únie, ktorí mali byť predmetom až ďalších detailných plánov. Nevznikla tak atmosféra, ktorá by podnietila všeobecný konsenzus s myšlienkou menovej únie. Jednak začiatkom 70. rokov došlo k podstatným zmenám podmienok vývoja svetovej ekonomiky. Rozpad bretton-woodskeho systému pevných výmenných kurzov po zrušení vymeniteľnosti dolára za zlato Nixonovou administratívou v roku 1971 spôsobil hlbokú dezintegráciu medzinárodných menových vzťahov. Druhým vážnym momentom bol "dezintegračný" efekt prvého "ropného šoku" z roku 1973, ktorý prinútil vlády jednotlivých štátov sústrediť pozornosť na otázky štruktúrnej adaptácie národných ekonomík.

Reakciou Európskeho spoločenstva (ES) bolo vytvorenie osobitného menového priestoru, tzv. Európskeho menového systému (EMS), ktorý začal fungovať 13. marca 1979. Cieľom EMS bolo stabilizovať výmenné kurzy a tým aj cenovú hladinu vnútri ES a stimulovať tak hospodársky rast a ekonomickú výkonnosť Spoločenstva. Fungovanie EMS, ktorý svojou podstatou predstavoval určitý kompromis medzi systémom pružných a pevných výmenných kurzov, sa opieralo o tri hlavné, vzájomne sa dopĺňajúce zložky: európsku menovú jednotku (ECU), mechanizmus výmenných kurzov (ERM) a úverový mechanizmus. Výkon menovej politiky vrátane povinnosti devízových intervencií na udržiavanie výmenných kurzov v rámci stanoveného fluktuálneho pásma však zostával v kompetencii národných centrálnych bánk.

Európsky menový systém napriek vážnej kríze z rokov 1992-1993, podmienenej najmä nepriaznivými dôsledkami zvoleného spôsobu financovania zjednotenia Nemecka na dovtedajšie relatívne uspokojujúce fungovanie ERM, v zásade preukázal pozitívne stabilizačné efekty. Často sa zvykol označovať aj ako neúplná menová únia, ktorá bola nevyhnutným krokom na ceste k úplnej menovej integrácii. Jeho prechodnú funkciu nepriamo

charakterizuje aj skutočnosť, že po dlhý čas nebol inštitút EMS zapracovaný do primárneho právneho systému ES, resp. do Rímskych zmlúv.

Právnym základom pre rozvoj menovej integácie vrátane EMS a ECU sa stal až Akt o jednotnej Európe (Single European Act) z roku 1986, ktorý doplnil do Rímskych zmlúv článok 102a o spolupráci v hospodárskej a menovej politike. V duchu tohto dokumentu sa síce požadovalo zachovanie dovtedajších právomocí členských štátov v oblasti menovej spolupráce, zároveň však uznanie EMS a ECU znamenalo implicitný záväzok zintenzívnenia snáh o vytvorenie menovej únie.

Delorova správa (1989) a Maastrichtská zmluva (1992)

Prelomovým krokom na ceste k menovej únii bolo zasadanie Európskej rady v júni 1988, na ktorom bol vytvorený osobitný Výbor guvernérov centrálnych bánk krajín ES a piatich nezávislých expertov pod vedením predsedu Komisie ES J. Delorsa. Tento výbor mal preskúmať možnosť vytvorenia Hospodárskej a menovej únie a navrhnúť časový harmonogram jej budovania. Delorova správa, publikovaná v apríli 1989, odporúčala tri etapy formovania menovej únie v horizonte 10 rokov.

Rozhodujúcim systémovým návrhom Delorovej správy bolo, že po prvýkrát jednoznačne presadzovala plnú centralizáciu menovej politiky (teda jednotnú menovú politiku) a vytvorenie Európskej centrálnej banky, ktorá by menovú politiku realizovala v spolupráci s národnými centrálnymi bankami. Argumenty v prospech tejto koncepcie vychádzali z predpokladu, že menová politika v kompetencii ECB by dávala väčšie záruky cenovej stability než politika realizovaná akokoľvek úzko spolupracujúcimi národnými emisnými bankami. V oblasti fiškálnej a hospodárskej politiky sa uvažovalo s nevyhnutnosťou harmonizácie národných politík, nie však s ich nadnárodnou unifikáciou. Delorov plán požadoval aj zavedenie jednotnej meny ako záruky nezvratnosti vzniku menovej únie.

Delorovu správu schválila Európska rada na Madridskom summite v júni 1989, kde sa zároveň rozhodlo, že prvá etapa budovania Hospodárskej a menovej únie sa začne 1. júla 1990. K tomuto dátumu sa v zásade odstránili všetky reštrikcie v pohybe kapitálu medzi členskými štátmi. Výrazne sa posilnili právomoci a zodpovednosti Výboru guvernérov centrálnych bánk členských štátov EHS (vytvoreného už v roku 1964) v oblasti menovej spolupráce. Zaviedli sa konzultácie s cieľom podporiť koordináciu menových politík členských štátov v smere dosiahnutia cenovej stability.

Vytvorenie inštitucionálnej štruktúry nevyhnutnej na realizáciu druhej a tretej etapy však vyžadovalo revidovať Rímske zmluvy. S týmto cieľom bola v roku 1991 usporiadaná medzivládna konferencia o Európskej menovej únii, ktorej výsledky vyústili do Zmluvy o Európskej únii, prijatej v Maastrichte v decembri 1991. Prijatím Maastrichtskej zmluvy sa v zásade uzatvorila diskusia o vytváraní menovej únie a zavedení spoločnej meny. Zmluva bola podpísaná 7. februára 1992, vzhľadom na časové sklzy v ratifikačnom procese vstúpila do platnosti až 1. novembra 1993. Súčasťou Maastrichtskej zmluvy boli aj protokoly o štatúte nových inštitúcií, osobitne Európskeho menového inštitútu a Európskeho systému centrálnych bánk a Európskej centrálnej banky.

Európsky menový inštitút

Začiatok druhej etapy budovania menovej únie sa viaže k 1. januáru 1994, kedy bol vo Frankfurt nad Mohanom zriadený Európsky menový inštitút (EMI). S vytvorením EMI zanikol Výbor guvernérov centrálnych bánk. Existencia EMI mala prechodný charakter, jeho funkcia bola iba koordinačná a konzultačná. Výkon menovej politiky, ako aj devízové intervencie zostávali v zodpovednosti centrálnych bánk členských štátov.

Podľa článku 109f(3) Maastrichtskej zmluvy úlohou EMI bolo zabezpečiť prípravné práce potrebné na vytvorenie ESCB a jednotnej meny. Išlo najmä o rozpracovanie súbor nástrojov a postupov na uskutočňovanie jednotnej menovej politiky a devízových operácií v tretej etape, o zabezpečenie menovej a finančnej štatistiky za eurozónu a o rozpracovanie technickej infraštruktúry (TARGET systém) na zabezpečenie plynulého platobného styku v euro mene. EMI bol poverený aj prípravou návrhov a technickej špecifikácie bankoviek euro. Podieľal sa tiež na príprave národnej a európskej legislatívy týkajúcej sa prechodu do tretej etapy, osobitne na menovej a finančnej legislatíve vrátane štatútov národných centrálnych bánk.

V decembri 1995 Európska rada rozhodla, že jednotná európska mena pod názvom euro bude zavedená 1. januára 1999, čím sa začne tretia etapa budovania menovej únie.

Dňa 2. mája 1998 Rada EÚ - v zložení hláv štátov alebo ministerských predsedov - jednohlasne rozhodla, že 11 členských štátov¹ (Belgicko, Fínsko, Francúzsko, Holandsko, Írsko, Luxembursko, Nemecko, Portugalsko, Rakúsko, Španielsko a Taliansko) splnilo podmienky, nevyhnutné na to, aby sa stali účastníkmi realizácie tretej etapy.

Dňa 25. mája 1998 vlády účastníckych štátov EMÚ vymenovali prezidenta, viceprezidenta a štyroch ďalších členov Výkonnej rady Európskej centrálnej banky. Ich menovanie nadobudlo platnosť 1. júna 1998 a tento dátum sa stal dňom zriadenia ECB. So vznikom ECB sa naplnila úloha EMI, ktorý postupne ukončil svoju činnosť.

Európsky systém centrálnych bánk

Tretia a záverečná etapa budovania EMÚ sa začala 1. januára 1999. Výmenné kurzy mien 11 členských štátov boli nezvratne fixované a národné meny sa fakticky stali denomináciou jednotnej meny euro.² V eurozóne sa začala uskutočňovať jednotná menová politika, ktorej výkonom je poverená ECB, spolupracujúca s centrálnymi bankami (NCB) všetkých 15 členských štátov EÚ. Sústava týchto inštitúcií spolu vytvára Európsky systém centrálnych bánk (ESCB). Na označenie jeho fungovania v rámci užšieho priestoru EMÚ sa prijal názov Eurosystem, ktorý na rozdiel od ESCB zahrnuje iba ECB a 11 NCB štátov zúčastnených v EMÚ.

¹Spomedzi zostávajúcich 4 členských štátov EÚ Grécko nesplnilo menovo-finančné konvergenčné kritériá vstupu do menovej únie, Dánsko, Švédsko a Veľká Británia napriek splneným kritériám zatiaľ účasť v menovej únii odmietli.

²Používanie euro meny sa zatiaľ - v rámci tzv. prechodnej fázy, ktorá bude trvať do 31.12.2001 - obmedzuje iba na bezhotovostný platobný styk, pričom paralelne s eurom budú fungovať aj národné meny. Od 1. januára 2002 sa všetky finančné transakcie budú uskutočňovať len v mene euro a zároveň vstúpia do obehu aj bankovky a mince euro. Bankovky a mince národných mien budú platným obeživom do 30. júna 2002, zostane však možnosť ich dlhodobejšej konverzie na euro v obchodných bankách.

Európsky systém centrálnych bánk bol zriadený na základe § 4a Maastrichtskej zmluvy, ktorá spolu so Štatútom ESCB+ECB (Protokol č.9 Zmluvy) upravuje aj jeho činnosť.

Mimoriadne dôležitou zásadou zakotvenou v § 7 Štatútu ESCB je nezávislosť výkonu úloh a funkcií ECB a národných centrálnych bánk s tým, že inštitúcie a orgány EÚ, ako aj vlády členských štátov budú túto zásadu rešpektovať a nebudú sa pokúšať ovplyvňovať rozhodovacie orgány ESCB pri výkone ich úloh.

Riadiace orgány ESCB

Najvyšším rozhodovacím orgánom ESCB je Riadiaca rada (Governing Council) ECB, ktorá je zodpovedná za formulovanie zámerov menovej politiky. Zodpovednosť za samotný výkon menovej politiky prináleží Výkonnej rade (Executive Board). Prezident a viceprezident ECB spolu s guvernérmi všetkých centrálnych bánk EÚ tvoria Hlavnú radu (General Council).

Obr. 1 Eurosystem a ESCB

Európska centrálna banka (ECB)		
Riadiaca rada (Governing Council)	Výkonná rada (Executive Board)	
NCB eurozóny		NCB štátov EÚ mimo eurozóny
National Bank van België/ Banque Nationale de Belgique Deutsche Bundesbank Banco de España Banque de France Central Bank of Ireland Banca d'Italia	Banque centrale de Luxembourg Der Nederlandsche Bank Österreichische Nationalbank Banco de Portugal Suomen Pankki	Danmarks Nationalbank Bank of Greece Sveriges Riksbank Bank of England
Eurosystem		β β β β
Hlavná rada (General Council)		
Európsky systém centrálnych bánk (ESCB)		

Riadiacu radu ECB tvoria členovia Výkonnej rady ECB a guvernéri centrálnych bánk krajín eurozóny. Členmi Výkonnej rady ECB sú prezident, viceprezident a 4 ďalší členovia, ktorí sú menovaní spomedzi uznávaných odborníkov v menovej a bankovej problematike. Ich funkčné obdobie je 8 rokov a nemôžu byť opätovne zvolení. Funkčné obdobie prvých členov Výkonnej rady bolo stanovené odlišne od Štatútu, aby sa umožnilo vhodné rozloženie personálnych zmien v budúcnosti.

Prvým prezidentom ECB sa stal W. Duisenberg (Holandsko) a viceprezidentom zodpovedným zároveň za oblasť legislatívy a správy ECB C. Noyer (Francúzsko). Členmi Výkonnej rady ECB boli menovaní O. Issing (Nemecko, zodpovedný za oblasť ekonomických analýz a výskumu), S. Hämäläinen (Fínsko, zodpovedná za oblasť kontroly a organizácie a za výkon menovej politiky), T. Padoa-Schioppa (Taliansko, zodpovedný za oblasť medzinárodných a európskych vzťahov a za platobný systém) a E. Domingo Solans (Španielsko, zodpovedný za informačné systémy, štatistiku a bankovky).

Ciele a úlohy ESCB

Podľa § 2 Štatútu ESCB hlavným cieľom ESCB je udržiavať cenovú stabilitu. Pri rešpektovaní cieľa o cenovej stabilite podporuje ESCB všeobecné hospodárske politiky v Spoločenstve so zámerom prispievať k dosahovaniu cieľov Spoločenstva. Pri plnení týchto cieľov má ESCB postupovať v súlade so zásadami otvorenej trhovej ekonomiky, slobodnej konkurencie a na prospech efektívnej alokácie zdrojov.

Hlavné úlohy ESCB sú definované v § 3 Štatútu a zahŕňujú:

- stanovenie a realizáciu menovej politiky EÚ;
- uskutočňovanie devízových operácií;
- správa a riadenie oficiálnych devízových rezerv členských štátov;
- zabezpečenie plynulého fungovania platobných systémov;
- napomáhanie plynulému výkonu opatrení uskutočňovaných príslušnými orgánmi v oblasti obozretného dohľadu nad úverovými inštitúciami a stability finančného systému.

Nástroje menovej politiky, ktoré bude ESCB využívať na uskutočňovanie svojich menovopolitických funkcií a operácií, sú predmetom § 17 - 42 Štatútu. Priblíženie zásad výkonu menovej politiky v rámci ESCB a jej nástrojového zabezpečenia si vyžaduje samostatný príspevok. Preto sa obmedzíme iba na stručný výpočet nástrojov menovej politiky ESCB, ktoré zahŕňujú: (1) operácie na voľnom trhu; (2) pohotovostné zdroje (právo prístupu k hľadňovým úverom a depozitám); (3) povinné minimálne rezervy. Výkon menovej politiky sa bude založený na definovaní tempa rastu menových agregátov, ide teda o prístup, ktorý dlhodobo úspešne aplikovala nemecká centrálna banka.

Systémovou formou transmisného mechanizmu v rámci menovej únie bude kvalitatívne riadenie prostredníctvom úrokových mier. Kľúčovú úlohu v eurozóne bude mať jednotná úroková sadzba (dvojtýždňová repo sadzba pri hlavných refinančných operáciách) Európskej centrálnej banky. Ku vzniku EMÚ bola jej výška stanovená na 3 %, ako kompromisné riešenie zohľadňujúce rôzne fázy ekonomického cyklu, v ktorých sa v súčasnosti nachádzajú jednotlivé členské štáty.

Finančné zabezpečenie ESCB

Problematiku finančného zabezpečenia ESCB upravuje Hlava 6 Štatútu. Východiskový objem prevádzkového kapitálu ECB stanovuje § 28 sumou 5 mld. ECU (resp. Euro). O ďalšom navýšení kapitálu môže rozhodnúť Riadiaca rada ECB na základe súhlasu kvalifikovanej väčšiny. Jedinými upisovateľmi kapitálu a akcionármi ECB sú národné centrálny banky. Podiely jednotlivých NCB na kapitáli ECB (§ 29) sú stanovené váhovým kľúčom, podľa ktorého 50 % z podielu upísaného kapitálu každej NCB sa odvodzuje od percentného podielu daného členského štátu na obyvateľstve EÚ (predposledný rok pred vznikom ESCB) a 50 % od jeho podielu na HDP EÚ (v trhových cenách, za posledných päť rokov predchádzajúcich predposledný rok vzniku ESCB). Tieto váhy sa budú upravovať vždy po piatich rokoch.

Tabuľka 1 ukazuje účasť jednotlivých NCB na upísanom kapitáli ECB v podieloch a absolútnych objemoch, ku ktorým sa dospelo na základe uvedeného kľúča. Podiel centrálnych bánk krajín eurozóny na celkovom upísanom kapitáli ECB predstavuje 78,9 %, v rámci toho 56,3 % pripadá na 3 krajiny (Nemecko 24,4 %, Francúzsko 16,9 % a Taliansko 15 %). Podiel

centrálnych bánk štátov mimo eurozóny predstavuje 21,1 %, v tom najviac, 14,7 % pripadá na Veľkú Britániu.

Tabuľka 1 Upísaný kapitál Európskej centrálnej banky

Euro

NCB	Kľúč	Upísaný kapitál	Povinnosť splatiť v %	Celková povinnosť
Nemecko	24,4096 %	1220480000	100,00	1220480000
Francúzsko	16,8703 %	843515000	100,00	843515000
Taliansko	14,9616 %	748080000	100,00	748080000
Španielsko	8,8300 %	441500000	100,00	441500000
Holandsko	4,2796 %	213980000	100,00	213980000
Belgicko	2,8885 %	144425000	100,00	144425000
Rakúsko	2,3663 %	118315000	100,00	118315000
Portugalsko	1,9250 %	96250000	100,00	96250000
Fínsko	1,3991 %	69955000	100,00	69955000
Írsko	0,8384 %	41920000	100,00	41920000
Luxembursko	0,1469 %	7345000	100,00	7345000
Medzisúčet: NCB eurozóny	78,9153 %	3945765000		3945765000
Veľká Británia	14,7109 %	735545000	5,00	36777250
Švédsko	2,6580 %	132900000	5,00	6645000
Grécko	2,0585 %	102925000	5,00	5146250
Dánsko	1,6573 %	82865000	5,00	4143250
Medzisúčet: NBC mimo eurozóny	21,0847 %	1054235000		52711750
Spolu	100,0000 %	5000000000		3998476750
Poznámka: Hlavná rada ECB sa dohodla, že centrálné banky štátov mimo eurozóny splatia iba 5 % ich podielu na upísanom kapitáli ECB. Výnos vytvorený z tejto sumy, t.j. 52,7 mil. EUR predstavuje príspevok týchto centrálnych bánk k prevádzkovým nákladom vznikajúcim z ich účasti na niektorých aktivitách ECB.				

Podľa § 30 Štatútu sú NCB zároveň povinné previesť do ECB určitú časť svojich devízových aktív (iných než sú meny členských štátov, aktíva v ECU alebo členské rezervné pozície a SDR v MMF). Príslušné sumy sú stanovené proporcionálne k podielu jednotlivých NCB na upísanom kapitáli ECB. Celkový východiskový objem týchto devízových aktív ECB má predstavovať ekvivalent 50 mld. ECU (resp. Euro).

Devízové rezervné aktíva, ktoré zostanú v držbe jednotlivých NCB po splnení povinnosti voči ECB sú podľa § 31 určené predovšetkým na uskutočňovanie transakcií súvisiacich s plnením záväzkov voči medzinárodným organizáciám. Všetky ostatné operácie s devízovými rezervnými aktívami a devízové transakcie NCB podliehajú súhlasu ECB, aby sa zabezpečila ich konzistencia s kurzovou a menovou politikou EÚ.

Rozdeľovanie peňažných príjmov (§ 32), ktoré vzniknú jednotlivým NCB z výkonu ich menovopolitickej funkcie, sa bude realizovať proporcionálne ich splatenému podielu na kapitáli ECB.

Nakoniec uvedme štatutárne usporiadanie rozdeľovania čistých ziskov strát ECB. Podľa § 33 o rozdelení čistého zisku ECB primárne rozhoduje Riadiaca rada. V jej právomoci je stanoviť sumu, maximálne však do výšky 20 % celkového zisku, ktorá sa prevedie do hlavného rezervného fondu. Zostávajúca časť čistého zisku sa rozdelí medzi akcionárov ECB proporcionálne ich splateným podielom.

V prípade zaznamenanej straty ECB sa schodok vykryje z hlavného rezervného fondu ECB, alebo - ak by to bolo nevyhnutné, na základe rozhodnutia Riadiacej rady - z peňažného príjmu za daný finančný rok proporcionálne k sumám alokovaným do jednotlivých národných centrálnych bánk.